

»O SEKSU PA NIKOL NISO GOVORIL«

Ženske spolne vloge, spolni odnosi in spolne prakse v Celju z okolico od sredine 20. stoletja do danes

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Datum prejema: 27. 3. 2019

Izveček: Članek povzema raziskavo o ženskih spolnih vlogah, spolnih odnosih in spolnih praksah v Celju z okolico med letoma 1950 in 2018. Temelji na pogovorih o spolnosti, spolnem odnosu, menstruaciji, samozadovoljevanju in spolnih pripomočkih s 17 ženskami, starimi od 22 do 89 let. Do bistvenih sprememb pri spolnih praksah je prišlo pri sogovornicah, rojenih po letu 1970, torej v drugi polovici 80. let 20. stoletja, ko so postale spolno aktivne. Te so o spolnosti govorile bolj odkrito kot starejše in z manj zadržki, pri spolnem odnosu pa so začele več eksperimentirati, tudi z različnimi spolnimi pripomočki.

Ključne besede: spolnost, ženske, spolni odnos, menstruacija, fetiš, Celje

Abstract: The article summarises research on female sexual roles, sexual relations and sexual practices in Celje and the surrounding area between 1950 and 2018. It is based on interviews about sexuality, sexual intercourse, menstruation, masturbation and sexual toys with 17 women aged 22 to 89 years. Significant changes in sexual practices occurred among interviewees born after 1970, i. e. in the second half of the 1980s, when they became sexually active. They spoke about sexuality more openly and with fewer reservations than older interviewees, and they began to experiment more with sexual intercourse, including various sex toys.

Keywords: sexuality, woman, intercourse, menstruation, fetish, Celje

Uvod

Zanima me, kaj si misliš o ženski? Še bolj me zanima, kaj si misliš o njeni vagini? A je tam, ker je ženska padla z razkrečenimi nogami, pa se je ranila in tista rana je postalo mednožje? In se še vedno celi in včasih celo krvavi. Je tam zate, dragi moj, da si jo vzameš, ko ti zapaše? Je tu zame? [...]¹

V 21. stoletju vedno glasnejši boj za enakopravnost spolov se povezuje z zgodovinskimi boji za pravice manjšin ali družbeno »šibkejših«. Kot najstnica, ki so jo vedno zanimala tabu teme, sem slišala veliko dobrih in slabih zgodb o spolnem življenju. Iz njih sem razbirala pomanjkanje tako biološkega kot kulturnega znanja o spolnem odnosu. To je bil razlog za odločitev, da raziščem najintimnejše dele naših življenj. Z raziskavo sem želela ugotoviti, kakšne izkušnje s spolnostjo in odnos do spolnosti imajo ženske različnih generacij, ki živijo v Celju in njegovi okolici.²

V prispevku predstavljam del raziskave, in sicer spolno življenje heteroseksualnih žensk, v katerem se osredinjam na žensko spolno vlogo in žensko dojemanje lastne spolnosti v heteroseksualnem odnosu. Analizo sem razdelila na tri teme: prva menstruacija in prve spolne izkušnje, ženske pri spolnem odnosu ter samozadovoljevanje in spolni pripo-

močki. Predstavljam odnos med moškim in žensko v spolnosti in analiziram, ali sta se partnerja o tem pogovarjala, kako je potekal spolni odnos, kako odkrito so sogovornice govorile o spolnosti in v kolikšni meri so bile odprte za spremembe in eksperimentiranje pri samem spolnem aktu. S primerjavo sogovornic glede na leto rojstva pa nakazujem, kako sta se spolnost in odnos do nje v času spreminjala.

Spreminjanje odnosa do spolnosti v 20. stoletju

Zaradi pomanjkanja literature na začetku 20. stoletja so seksologi v Veliki Britaniji, med njimi Henry H. Ellis, menili, da morajo strokovnjaki, če želijo novo znanje o spolnosti razširiti med populacijo, začeti pisati v razumljivem jeziku; začelo se je novo obdobje izobraževanja in pisanja o spolnosti. Pisci so bili ljudje s predhodnim znanjem psihologije ali psihoanalize (Jackson 1987: 59). Psihoanaliza in antropologija sta v 20. letih 20. stoletja prispevali k splošnemu gibanju, ki je sprožilo razprave o spolnosti (Spencer 2002: 684). Leta 1930 je zdravnica Helena Wright izdala seksualni priročnik in v njem poudarila pomen klitorisa pri ženskem vzbujenju in orgazmu (Jackson 1987: 67). Takrat je nastal tudi moderni seksualni priročnik urednika Havelocka Ellisa, ki je ženske učil, kako uživati v zakonski spolnosti (Jackson 1987: 59). Hkrati je antropologinja Margaret Mead izdala raziskavo o spolnosti in značaju v treh različnih družbah Papue Nove Gvineje, kjer je preučevala kulturno določenost značajskih seksualnih razlik (Mead 1962).

1 Maja Zupanc, *A boš dala?* (2018) – Neobjavljena poezija na kratko povzema vsebino moje raziskave.

2 Ožja opredelitev raziskovalnega območja je v poglavju Metodologija.

* Sara Krajnc, dipl. etnologinja in kulturna antropologinja, študentka 2. letnika magistrskega študija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo; sara.krajnc1@gmail.com.

Na Slovenskem je spolna vzgoja postala glavna tema razprav v 30. letih 20. stoletja, ne iz skrbi za izobraževanje mladih, temveč zaradi posledic gospodarske krize, ki je v družbi povzročila kaos. Gospodarsko in moralno moč države so slabili naraščajoča prostitucija in spolne bolezni, zmanjšana plodnost moških in žensk ter naraščanje števila nezakonskih rojstev, splavov in kontracepcije; v ozadju skrbi so bili ekonomski, politični in demografsko-nacionalistični razlogi. Z željo po omejitvi omenjenih pojavov so intelektualci – vsak na svoj način – začeli poudarjati pomen spolne vzgoje. Vzpostavila sta se dva tabora – tabor katoliških in tabor liberalnih intelektualcev. Cilj spolne vzgoje obeh je bil zatreti spolni nagon mladih in jih odvrti od predporočne spolnosti (Rožman 2001: 108–110).

Osrednji cilj spolne revolucije leta 1968, ki je zahtevala popolno osebno svobodo ter zavrnila telesno in erotično zatiranje žensk, je bil napad na vnaprej določene spolne vloge (Turner 1994: 34). Najpomembnejša družbena vloga ženske pa je vedno ostalo materinstvo. Podporniki tedanjega t. i. drugega vala feminizma so trdili, da je treba – če želimo žensko odrešiti te vloge – rodnost ločiti od spolnosti, iz slednje pa narediti prostor zabave, ki nima vpliva na osebni razvoj ali življenjske načrte. Pri tem je največjo vlogo igrala kontracepcija (Spletni vir 1). Sočasno so se razvijale genetske teorije o ženski manjvrednosti kot posledici ekonomske krize v zgodnjih 70. letih in ženskih gibanj med letoma 1960 in 1970 (Shilling 2003: 43). Po letu 1960 sta William Masters in Virginia Johnson izdala nov seksualni priročnik, ki podpira in utemeljuje primat penisa. Po njenem mnenju penis omogoča sprostitve seksualne napetosti obeh spolov in prinaša spolno zadoščenje (Jackson 1987: 73).

Osvobajanje se je nadaljevalo tako v antropološkem raziskovanju kot med širšim prebivalstvom. Med antropologi in antropologinjami je zavel nov veter. V razvijajoči se feministični antropologiji v 70. in 80. letih je bila subjekt preučevanja ženska. Postopoma so osrednja tema raziskav postali tudi »moški« in »moškost«. ³ Številni so proučevali tudi mladostnike. V Zahodni Nemčiji so seksologi in medicinski psihologi objavili dve raziskavi o spolnem (seksualnem) obnašanju mladostnikov – prvo leta 1970 in drugo leta 1990. Ugotovili so, da so mladostniki leta 1990 spolnost bolj povezovali z ljubeznijo in razmerjem kot leta 1970, dekleta pa so v spolnosti prevzemala več pobud kot pred dvema desetletjema (Schmidt idr. 1994: 489). ⁴

Raziskavam spolnosti so se v tem obdobju pridružile raziskave o dojetanju menstruacije. Sociologinja Janet Lee je leta 1994 raziskovala telo in prvo menstruacijo med okoli 40 ženskami različne narodnosti in veroizpovedi, starimi od 18 do 80 let. Ženske so trdile, da so imele zaradi menstruacije mešane občutke o svojem telesu, menstruacija pa je bila označena negativno, pogosto tudi kot prekletstvo. Večina žensk je sledove menstruacije na spodnjem perilu ali oblačilih skrivala (Lee 1998: 83–85).

V raziskavi sem se želela opreti tudi na raziskave slovenskih etnologov in etnologinj. Čeprav teme tega prispevka ne obravnavajo neposredno, pa nekatere z njo vsaj deloma sovpadajo. Prvi zametki etnološkega raziskovanja spolnosti so bile vprašalnice o spolnem življenju v sklopu *Etnološke topografije slovenskega etničnega ozemlja* (Križnar 1976). Obravnavajo tri glavna področja: širše manifestiranje erotike, spolne odnose in higieno, vsako od njih pa vsebuje še nekaj podtem. Pet let zatem je etnolog Marko Terseglav izdal prvo slovensko erotično zbirko ljudskih pesmi *Klinček lešnikov*, ki omogoča dober vpogled v nekdanje pojmovanje spolnosti (Terseglav 1981). V naslednjem desetletju je Božidar Jezernik izdal monografijo *Spol in spolnost in extremis* (Jezernik 1993). Ena izmed ključnih slovenskih raziskovalk tega področja, Irena Rožman, je leta 1997 napisala prispevka *Spolno življenje v ljudskem jeziku* (1997a) in *Intervju o neizrekljivem* (1997b), v naslednjih letih pa še več besedil o kulturi rojstva (Rožman 2002, 2003, 2011, 2013, 2015). Eno njenih obširnejših del je doktorska disertacija s kratkim pregledom prepovedanih spolnih praks in spolne vzgoje (Rožman 2001). V njej je opisala kulturo rojstva v kraju Velika Brusnica na Dolenjskem od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne. Tri leta pozneje je izdala knjigo *Peč se je podrla!: Kultura rojstva na slovenskem podeželju v 20. stoletju* (Rožman 2004). Polona Sitar je raziskovala ženske vloge v spolnosti; v svoji monografiji obravnava potrošnje, tehnološki razvoj in emancipacijo žensk v socialistični Sloveniji (2017a), v članku pa piše o dojetanju menstruacije (2017b).

Privlačnost raziskovanja spolnosti razkriva tudi bibliografski sistem Cobiss. Kot kaže izpis kataloga, se je od konca 90. let do začetka novega tisočletja število etnoloških in antropoloških diplomskih in magistrskih nalog o spolnosti povečalo. Največ del, med njimi o spolni moralii v cerkvenih besedilih, mitologiji spolnosti na Slovenskem, oglaševanju spolnosti, materinstvu, aseksualnosti, masturbaciji in fetišizmu, je izšlo med letoma 2007 in 2012. Po letu 2012 je etnološko oz. antropološko zanimanje za spolnost, vsaj glede na vpise v sistem Cobiss, uplahnilo.

spolna praksa, temveč tudi samo seksualno telo zgodovinsko in kulturno strukturirano. Janice Boddy je v raziskavi v Sudanu razpravljala o dojetanju nedolžnosti. Ugotovila je, da infibulacija »ustvari« nedolžnost, reinfibulacija pa lahko iz seksualno izkušene ženske znova ustvari devico. Nedolžnost je tako socialna »dodelava« ženskega telesa namesto naravnega stanja (Boddy v Pine 2002: 396).

3 O tej temi so pisali Peter Loizos in Evthymios Papataxiarchis v knjigi *Contested Identities* (1991), Andrea Cornwall in Nancy Lindisfarne pa v *Dislocating Masculinity* (1994). Obe knjigi sta pomembni za preučevanje moške seksualnosti. Tako moškega kot žensko predstavljata kot kompleksno in spreminjajočo se simbolno kategorijo, moškost je zanj enako problematična kot ženskost (Pine 2002: 396).

4 Z dekonstrukcionizmom 90. let je razlikovanje med seksom in spolom postalo nejasno. Antropološke študije o spolu in spolnosti, ki se opirajo na Foucaultove teorije, so vse bolj dokazovale, da je ne le

Omenjena dela slovenskih etnologov in antropologov so mi pomagala oblikovati lastno raziskovalno področje in oblikovati raziskovalna vprašanja.

Metodologija

Spolnost sogovornic sem raziskovala z ustno biografsko metodo, ki spodbuja spontanost sogovornikov ali sogovornic in omogoča, da povedo, kar se jim zdi pomembno, o svojem življenju pa razmišljajo na emski način (Ramšak 2002: 94–95). Metodo sem dopolnjevala z nestrukturiranimi in s polstrukturiranimi pogovori.

Za območje raziskovanja sem izbrala Celje z okolico, kjer sem kot domačinka hitreje in enostavneje navezovala stike. Sogovornice sem izbirala glede na njihovo samoopredeljevanje – ali se imajo za Celjanke oz. prebivalke okolice Celja. Sogovornice živijo ali pa so preživljale otroštvo v Celju in njegovih naseljih, Šempetru v Savinjski dolini, Velenju, Štorah in Šmarju pri Jelšah. Mlajše sogovornice sem pridobivala z metodo snežne kepe, s starejšimi sogovornicami pa sem se pogovarjala v domu upokojencev Dom ob Savinji Celje. Večine svojih sogovornic prej nisem poznala. Sogovornice sem po starosti razdelila na tri generacije: ženske, rojene pred letom 1970, ženske, rojene po letu 1970, in ženske, rojene po letu 1990. Med raziskavo sem določene izsledke žensk, rojenih po letu 1970, in žensk, rojenih po letu 1990, združila z namenom dopolnjevanja.

Med decembrom 2017 in majem 2018 sem se pogovarjala s 17 ženskami, rojenimi med letoma 1929 in 1995, ki so bile v času raziskave stare med 22 in 89 let. Z njimi sem se srečala enkrat, dvourne pogovore sem snemala in jih pozneje transkribirala. Citatov nisem spreminjala, so pa pogosto združeni, ker so se sogovornice vračale k določenim vprašanjem ali temi. V njih so njihovi lastni izrazi, besedilo je zapisano v njihovem pogovornem jeziku, zato je ponekod tudi manj jasno oz. je dvoumno. Ni povsem jasno, kaj se je dogajalo med določeno spolno aktivnostjo, sogovornice so namreč uporabile nejasne izraze, kot npr. »sem ga potem zrihtala«.

Ob klasični obdelavi podatkov, tj. analizi odgovorov po generacijah in temah, sem nekaj pozornosti namenila tudi subjektivnemu, skriteму delu pogovorov. Med pogovori sem zapisovala odzive sogovornic na določena vprašanja ali teme, ob ponovnem poslušanju posnetkov sem vanje dopisovala različne nebesedne odzive, npr. tišino, smeh, opazno nelagodje ali enostavno izogibanje temi. Veliko neizrečenega je bilo za samo raziskavo zelo povedno. Vsak razgovor sem začela z vprašanjem oz. s spodbudo: »Povejte mi kaj o svojem otroštvu in odnosu vaših/tvojih staršev.« Načeloma sproščeni pogovori so postali malce neprijetni ob podrobnejših vprašanjih o njihovi lastni spolnosti (npr. o spolnem aktu ali predigri). Dve sogovornici sta se med pripovedovanjem o svojih življenjskih in spolnih izkušnjah tudi razjokali.

Starejšim sogovornicam, rojenim pred letom 1970, sem morala o spolnosti zastavljati veliko neposrednih vprašanj. O svojem otroštvu, odnosu staršev in življenju (delu, otrocih) so se razgovorile, o spolnosti pa raje molčale. Mlajšim sogovornicam, rojenim po letu 1970, sem postavljala dodatna vprašanja samo, če niso vedele, kaj bi še povedale. Mlajše so se bistveno bolj razgovorile kot starejše. Razloge iščem v spremenjeni vzgoji⁵ in družbeni detabuizaciji spolnosti (mediji, šola, pop kultura itd.). Sem spada tudi vpliv, ki ga je imela seksualna revolucija iz 60. let na ženske, ki so svoje prve spolne izkušnje doživljale v naslednjih desetletjih. Seksualna revolucija je bila začetek ženske spolne avtonomije. S kontracepcijo so spolnost lahko ločile od reprodukcije⁶ (Dolar po Arsenjuk 2004: 23).

Za podatke, ki jih med pogovorom nisem uspela pridobiti, ne morem trditi, da ne obstajajo. Tudi med raziskovanjem na domačem terenu nam sogovorniki in sogovornice občutljive in zasebne skrivnosti razkrijejo šele, ko nas bolj spoznajo in nam bolj zaupajo (Muršič 2011: 78–79).

Sogovornice niso povedale, zakaj so pri določenih temah obmolknile ali določenih podatkov niso želele deliti z menoj. Po njihovih odzivih sklepam, da je spolnost zanje z nenapisanimi pravili povezan tabu. V njihovem kulturnem okolju se o spolnosti niso pogovarjali, o njej niso vajene govoriti, težko ubesedujejo svoje občutke in izkušnje. Kot primer navajam pogovore o samozadovoljevanju in analnem spolnem odnosu pri ženskah, rojenih pred letom 1970. Sogovornica Ivanka (roj. 1946, Podčetrtek) je ob tem vprašanju utihnila in samo zmajala z glavo, kot da tega – ker je vedela, da se pogovor snema – ne bi želela niti izreči. To ne pomeni, da se ženske niso samozadovoljevale, a niti, da so se. Ko sem Rozi (roj. 1937, Maribor) vprašala o njenem prvem spolnem odnosu, je rekla: »*Mislim, da nedolžnosti z mojem nisem izgubila, ampak veste, to je težko vprašanje, ne spomnim se, smo bile tudi me navihane, tako kot so danes.*« Čeprav je govorila o svoji izkušnji, ji je bilo ob opisovanju vidno neprijetno, način njene ubeseditve pa je izražal, kako težko prizna, da nedolžnosti ni izgubila s svojim mo-

5 Več o tem v poglavjih Prva menstruacija in prve spolne izkušnje ter Ženske pri spolnem odnosu.

6 V javnosti se je več govorilo o spolnosti, mediji so začeli objavljati nasvete, v nekatere šole so uvedli spolno vzgojo. V slovenskih osnovnih šolah so trenutno obvezne vsebine o spolnosti vključene k uram biologije, ni pa enotnega programa oz. je ta odvisen od posamezne šole. Nacionalni inštitut za javno zdravje in učitelji biologije so v ta program poleg naravoslovnih skušali vključiti tudi sociološke in psihološke teme (Hudobivnik 2016).

7 Zaradi občutljivih izpovedi in želje po anonimnosti sem imena sogovornic spremenila. V oklepaju navajam leto rojstva in kraj, kjer so preživljale otroštvo. V seznamu literature in virov za imenom navajam kraj bivanja. Ob sogovornicah, ki jih v članku dobesedno navajam in so vključene v seznam virov, sem svojo analizo utemeljila tudi na pogovorih z naslednjimi sogovornicami iz Celja: Jožefo (intervju 8. 12. 2017), Marto (5. 12. 2017), Miro (12. 9. 2017), Gogo (23. 4. 2018), Lučko (16. 4. 2018), Loti (25. 4. 2018) in Eriko (19. 4. 2018).

žem. Starejše sogovornice so se neposrednim izrazom (npr. penis, vagina, seks) izogibale in so nanje namignile bolj posredno. Sogovornicam, rojenim po letu 1970, pa ni bilo (vedno) neprijetno podrobneje govoriti o analnih spolnih odnosih ali samozadovoljevanju. Uporabljale so tudi bolj »domače« izraze, kot so *seks, fafati, lulek* itd.

Veliko o teh zagatah pove tudi odziv ene od starejših sogovornic, ki je po koncu najinega pogovora pripomnila, da še nikomur ni povedala toliko podrobnosti o svojem spolnem življenju kot meni – po mojem mnenju pa je bil najin pogovor zelo splošen in površinski.

S spodnjo tabelo povzemam spoznanja o opravljenih pogovorih.

SOGOVORNICE, ROJENE PRED 1970	SOGOVORNICE, ROJENE PO 1970	SOGOVORNICE, ROJENE PO 1990
Več govorile o otroštvu in odnosu staršev, manj o lastni spolnosti.	Veliko govorile tako o svojem otroštvu in odnosu staršev kot o lastni spolnosti.	Več govorile o svoji spolnosti kot o otroštvu in odnosu staršev.
O spolnosti govorile posredno (bolj opazni tabuji).	Večina uporabljala »domače« izraze za spolnost (<i>seks, fuk, fafati</i> ...).	Uporabljale »domače« izraze za spolnost (<i>seks, fuk, fafati</i> ...).
Bile bolj zadržane.	Bolj odprto govorile.	Bolj odprto govorile.

Tabela 1: Način govora o spolnosti glede na starost sogovornic (lastna raziskava).

Prva menstruacija in prve spolne izkušnje

Med raziskovalnimi temami sta bili tudi prva menstruacija in prve spolne izkušnje. Moje sogovornice, ne glede na starost, opisujejo podobne izkušnje z menstruacijo, s prvim spolnim odnosom in z odsotnostjo pogovora s starši. Trdim lahko, da so šele dekleta, rojena okoli leta 1970 in po njem, dobile informacije o menstruaciji. Njihovi starši so se vsaj približno zavedali – čeprav nekateri pri tem niso bili najbolj spretni – da je treba o tem podrobneje govoriti. Večina staršev je sogovornicam razložila, da bodo menstruacijo imele vsak mesec in da se morajo umivati; priskrbeli so jim tudi vložke ali blago. Marija, najstarejša sogovornica, je o svoji izkušnji z menstruacijo povedala:

Več sem govorila s sestrama, mama je bila bolj zaprta glede teh stvari, takrat se o tem ni govorilo, starejša sestra mi je razložila, ni bilo vložkov, tamponov, mama je šivala blago, gumb pa flikce, potem smo jih oprali. O

menstruaciji se ni velik govorilo, so skrivali, to je bil bolj tabu, ne vem, ali je bila vzgoja taka, časi taki, o tem se niso pogovarjali. Ne vem, kak je danes, ti otroci prosto povejo, to je pametno, neizmerno bolj pametno, da se ve, za kaj se gre. (Marija, roj. 1929, Kranj)

Franckina izkušnja je bila podobna – menstruacijo je dobila relativno pozno, pri 15 letih. Kaj je to, ji je povedala sosedica. Mama ji vnaprej ni ničesar razložila; ko jo je dobila, ji je le rekla, da bo tako vsak mesec in da ji bo naredila vložke. Vložki so bili iz blaga in so jih prali (Francka, roj. 1947, Kompolje). Ivanka pa je svojo izkušnjo takole opisala:

Ko sem prvo menstruacijo dobila, sem govorila s štiri leta starejšo sestro, ni bilo vložkov, js ne vem, kak je blo v mestu, v vasi jih ni blo. Sestra je cote sušila, pa si je cote med noge dala. Eno leto v šoli so nam povedal o menstruaciji, kaj je to, da včasih boli, da je treba vložek met. O seksu pa nikol niso govoril. (Ivanka, roj. 1946, Podčetrtek)

O podobnih izkušnjah z informatorkami, starimi 60 let in več, piše tudi Irena Rožman. Sodeč po njihovih izpovedih je bila spolna vzgoja večji tabu kot spolnost sama. Govoriti o spolnosti je pomenilo govoriti o neizrekljivem. Ena izmed posledic pretirane sramežljivosti staršev je bila nevednost odraščajočih deklet o spolnem razvoju in njegovih manifestacijah. Zato je mnoge prva menstruacija popolnoma presenetila (Rožman 1997a: 142).

Shirley Weitz (1977: 30–31) piše, da so na ameriški televiziji v zadnjih 30 letih zasledili le sem in tja kakšno omembo menstruacije. Z izogibanjem temi so dekletom posredno sporočali, da je menstruacijo treba skrivati predvsem pred moškimi. Dokaz o tabuiziranju menstruacije je bil način govora o njej; redke ženske so jo v javnosti pomenovale, namesto tega so uporabljale izraze, kot so: »na obisku imam prijateljico«, »sem bolna« ipd. Irena Rožman (2001: 276) opisuje, kako izrazi oz. besedne zveze, kot so »bolna sem« in »ženska bolezen«, odsevajo zakoreninjeno predstavo ljudi o nečistosti ženske med menstruacijo.

Taja takole opisuje svojo izkušnjo: »V šoli ni bilo spolne vzgoje, punce smo se bolj med sabo pogovarjale. Starejša sestra se je pogovarjala z mami o menstruaciji, zato sem že slišala in sem že takoj vedla. Z mami se nisima, ker sem preko pogovora sestre pa mami vse slišala« (Taja, roj. 1977, Velenje). Barbara je menstruacijo dobila zelo zgodaj – že pri desetih letih. Mama ji je razložila, kaj to je, kako vzdrževati higieno in da potrebuje vložke (Barbara, roj. 1977, Celje). Tudi druge mlajše sogovornice izkušnje s prvo menstruacijo opisujejo podobno kot Barbara.

Po zbranih podatkih sklepam, da generacije, rojene pred letom 1970, niso bile dobro informirane o menstruaciji in da dekleta o njej niso veliko vedela. Ob ugotavljanju razlogov ne smemo zanemariti niti verskih niti političnih dejavnikov. Polona Sitar ugotavlja: »Spolne norme v socialistični Sloveniji so bile namreč tudi ostanki krščanskega družbenega nadzora nad spolnostjo in vrednot, ki so po-

udarjale žensko pasivnost, idealizirale čistost in ubogljivost do moških« (Sitar 2017b: 317). Nadaljuje: »V krščanski religiji menstruacijo razumejo kot nekaj negativnega, nečistega in kužnega ter kazen za izvirni ženski greh. Krščanska religija je ločila ženske od njihove reproduktivne moči, utišala matriarhalne tradicije in ženska telesa prikazovala kot demonska« (Sitar 2017b: 317–318). Po pogovorih z mlajšimi sogovornicami se zdi, da se je generacija njihovih staršev že bolj zavedala, da mora o tem podrobneje govoriti.

Izkušnji prve menstruacije je bila podobna izkušnja prvega spolnega odnosa. Vse sogovornice so podčrtale, da se doma o spolnosti niso veliko pogovarjali, da nikoli niso razpravljali o podrobnostih spolnega odnosa ali pa o tem enostavno niso govorili. Starejše so podrobnosti izvedele iz knjig ali pogovorov s prijateljicami, mlajše generacije, rojene po letu 1990, pa tudi na spletu.

Pri starejši generaciji, rojeni pred letom 1970, se doma o spolnosti sploh niso pogovarjali. Lilijsini mami je bilo o tem neprijetno govoriti, o spolnosti niti ona niti oče nista nikoli spregovorila:

Če se je kaka stvar glede spolnosti ali rojstva vrtela po televiziji, je mami ugasnila televizijo. Se prav spomnim, da je bila ena oddaja na televiziji glede spolnosti, je mama ugasnila televizijo in smo mogli it molit, pa nismo bili pobožna družina, ampak je bila za nas to tabu tema, sestra, ki je bla sedem let starejša od mene, ni dovolila tega, češ kaj nam zdaj ti prikrivaš, če vsi vemo, za kaj se gre. (Lilija, roj. 1964, Črna na Koroškem)

Ivankina izkušnja je bila podobna: »Nič nam niso povedali ne o menstruaciji ne o spolnosti. To jih je blo itak sram. Če si moji mami kej reku o spolnosti, je rekla: 'Bedak, tiho bodi!'« (Ivanka, roj. 1946, Podčetrtek).

Mlajša generacija, rojena po letu 1970, se je pogovarjala o začetkih spolne aktivnosti in zaščiti. Manca je pripovedovala: »Z mami sma o spolnosti govorile v srednji šoli, ko sem že zgubila nedolžnost, vprašala je sam, če me je kej bolelo. Ati je bolj zaščitniški, ne pogovarjama se veliko o tem, postane živčen. Noben mi ni nikoli razložil, kako poteka spolni odnos« (Manca, roj. 1993, Celje). Kljub temu da se pri Mojci (roj. 1973, Celje) doma veliko in odkrito pogovarjajo o najrazličnejših temah, so v povezavi s spolnostjo govorili samo o zaščiti.

V generaciji sogovornic, rojenih po letu 1970, je v spolnosti že prišlo do (manjših) sprememb. Njihovi starši so se že začeli pogovarjati o določenih temah, na primer o zaščiti. Radikalne spremembe pa tudi v tej generaciji še ni bilo. Sogovornice, rojene med letoma 1970 in 1985, so mi zaupale svoje starševske izkušnje in poudarile, da so same s svojimi otroki bolj odkrito govorile o spolnosti. Po njihovem pripovedovanju so se z otroki o tem vsaj enkrat odkrito pogovorile. Prav zaradi pomanjkanja informacij, ki so ga doživele same, želijo svojim otrokom povedati več. Zaradi razvoja tehnologije in dostopnosti informacij

(predvsem na spletu) mlajše generacije o spolnosti lahko hitreje izobrazimo. Špela mi je zaupala svojo izkušnjo:

Jaz imam dve punčki, s katerima se od nekdaj pogovarjamo o tem, saj so tut prizori v filmih, ko se dva poljubljata pa zlezeta pod rjuhe, pridejo vprašanja, pojasniš na njima razumljiv način. Me smo glih ta nova generacija, ki se zavedamo pasti spolnosti in se odkrito pogovarjamo o tem. (Špela, roj. 1981, Celje)

Izkušnje s prvim spolnim odnosom so pri vseh podobne. Pri vseh ga je vodil moški, pobudo zanj pa sta dala ali oba ali eden od njiju. Ženske so bile navadno v razmerju, moški pa je bil starejši. Po besedah sogovornic prvi spolni odnos ni bil nič posebnega, nekatere je bolelo, druge ne, vse pa se strinjajo, da je bil neroden in neprijeten. Stanka je pripovedovala: »Od začetka se spomnem, da ni bilo nič kaj lepo, on je bil prijazen, to je bila tut taka butasta vzgoja: kot da se bojiš spolnosti, da se ne bi kaj zgodil [namig na možnost zanositve, op. a.]« (Stanka, roj. 1943, Šmarje pri Jelšah).

Prvi spolni odnos se je začel brez predigre, nobena ni doživela orgazma. Sogovornice so bile stare med 14 in 21 let. Večina žensk, ki je nedolžnost izgubila med 14. in 17. letom, je pripadnic mlajše generacije, rojene po letu 1970, medtem ko so bile ženske starejše generacije pri prvem spolnem odnosu stare med 17 in 21 let. Pravijo tudi, da niso vedele, kaj točno morajo početi, zato so se prepustile moškemu, ki naj bi bil nežen in pozoren. Nobena ni bila prisiljena v prvi spolni odnos.

Pričakovala sem, da bodo ženske mlajše generacije o samem spolnem aktu vedele več. Prav tako nobena ni vedela, kaj mora početi, in je zaupala moškemu, ki tega (v večini primerov) prav tako ni vedel. Ženske so se jim prepustile, ker so bile prepričane, da so kot starejši o spolnosti bolj poučeni. »Punce bi velik bolj mogle bit seznanjene. Če bi več vedla takrat, bi tut se mal drgač pripravila, sem bolj romantičen človek. On je takrat prevzel pobudo, jaz sem sledila« (Barbara, roj. 1977, Celje). Ženske si niso niti predstavljale, kako izgleda penis, kar je še en dokaz, kako malo so vedele o spolnosti. Maruša, ki je imela prvi spolni odnos pri 16 letih, ga je takole doživela: »Men je blo prvič ful smešn, da lulek stoji, sej sem vedla, da stoji, sam si nisem znala predstavlat, to mi je blo še parkat potem fascinantno« (Maruša, roj. 1995, Celje).

Ženske mlajše generacije, rojene po letu 1970, so po prvem spolnem odnosu šle na pregled h ginekologinji in poskrbele za kontracepcijske tablete ali drugo zaščito. Jana (roj. 1995, Celje) v zvezi s tem pravi: »Jemljem tabletko, menim pa, da si bolj potreben, če nisi na tabletkah, vsaj pri men je tak. Kondoma ne uporabljama veliko, saj njemu sploh ne paše, saj pravi, da nič ne čuti. Potem pa tudi ženski vse pol dol pade, ker nekdo ne uživa.« Ženske, rojene pred letom 1970, so bile med prvim spolnim odnosom in še nekaj let po njem nezaščitene. Za zaščito so poskrbele šele v svojih srednjih letih. Ivanka (roj. 1946, Podčetrtek) je povedala: »Zaščita je bila, sem imela tablete, po Suzaninem rojstvu [po 1970].

Prej nisem imela zaščite.« Tudi Stanka (roj. 1943, Šmarje pri Jelšah) sprva ni bila zaščiten: »*Od začetka še ni bilo zaščite, me je bilo zmerom strah, sem imela zelo malo od seksa, kasneje sem se zaščitila z obročkom.*«

Ženske med spolnim odnosom

S sogovornicami sem spregovorila tudi o samem spolnem odnosu in ne le o njihovi prvi izkušnji. V mladosti je bil skoraj pri vseh enak. Od začetka zveze do okoli 30. leta njihove starosti ga je vodil partner. Vodilno ali delno vodilno vlogo (ta se je izmenjevala) so zelo zgodaj prevzemale ženske, rojene po letu 1990, in to že po nekaj spolnih odnosih oz. v manj kot letu dni. Sogovornice, rojene po letu 1970, so začele vodilno vlogo v spolnosti prevzemati po rojstvu otrok oz. po svojem 30. letu. Tudi same so postale pobudnice, bolj enakopravno so sodelovale, povedale, kaj jim ustreza, kaj si želijo, in tudi predlagale popestritve. Pravijo, da so v srednjih letih spolnost začele doživljati drugače in da se te ne da primerjati s spolnostjo pri 20. letih. Mojca (roj. 1973, Celje) je ena od žensk, ki so v spolnosti začele bolj uživati v srednjih letih. Pravi:

Ko smo na pijači s kolegicami, pa kira reče: »Joj, dans mu pa morm dat, da ne bo tečn, pa komi čakam da mine.« Tega pri meni ni. Če se meni ne da, ne boma, on normalno sprejme, ni jezen ali namurkan [užaljen], v teh letih, kar sva skupaj, se še ni zgodil, oziroma redko, da mi ne bi pasal.

In nadaljuje:

Pri spolnem odnosu so bili dominantni bolj oni [spolni partnerji], sem se prepustila, ker sem se še učila, pol pa nekoč pride. Potem sem pa že jaz tudi prevzela vodilo, bolj ko sem stara, bolj je, s tem je bilo vedno bolj dolgočasno, ni bilo akcije, bolj rutinsko, razen če smo kej spili, v primerjavi s tem zdej je čist drugače [kot s prejšnjim partnerjem].

Partnerja ima že 16 let, starejša kot je, bolj uživa: »*Doživljam orgazme, bolj pri predigri s ščegetavčkom, tudi med spolnim odnosom, pred tem partnerjem sem ga tudi, ampak ne toliko pogosto. Velikokrat tudi berem o spolnosti in slišim, da je po 40. letu najboljša spolnost, men je čedalje bolj všeč.*«

Starejše sogovornice so dominantno vlogo prepuščale moškemu, prav tako je bil on pobudnik. Stanka (roj. 1943, Šmarje pri Jelšah) je po ločitvi od moža alkoholika spoznala novega partnerja. Spolnost z nekdanjim možem je ni zadovoljevala. O spolnosti z novim partnerjem je pripovedovala: »*Jaz nikoli nisem vodila spolnega odnosa. Orgazem sem doživela, je bil mož pozoren, pri bivšem možu ne, je bilo prekratko pa premalo sva bila skupaj.*«

Po mnenju sogovornic imajo moški večje spolne potrebe in so jih zato le redko zavrnil. Razlogov je več – nekatere zaradi nasilnega partnerja niso imele izbire, druge so to

naredile iz ljubezni in ker so mu želele ustreči, nekaj pa se jih je s provolitivijo izognilo »neganju«.

Moj mož je bil lovec, veliko je hodil domov čez vikende, precej začel pit, delal je v Cinkarni, tam so vsi pili, že zjutraj na vlaku so šnops pili, je prvo šel v gostilno, potem šele domov. Tudi ko je pil, sem mu dala, če ne sem pa focn [klofuto] dobila. Po navadi sva zjutraj seksala, ker zvečer je bil že pjani, men je pa tut pasal, da sem lahka zvečer spala, nisem rekla ne, ker potem bi rekel, da sem šla drugam, da sem kurba, bil je ljubosumen. (Ivanka, roj. 1946, Podčetrtek)

Starejše sogovornice, rojene pred letom 1970, so trdile, da so imeli v spolnosti vodilno vlogo moški in da so jim bile vedno na voljo. Na to je vplivalo veliko dejavnikov, od kulturnih, družbenih, prostorskih in časovnih do političnih in verskih.

Pri obravnavani temi ne smemo zanemariti vpliva katoliške cerkve. »Krščanstvo povečuje tradicionalne 'ženske' lastnosti, kot je dobra in žrtvujoča se mati, v nasprotju z žensko kot seksualnim bitjem in njenim telesom« (Sitar 2017b: 318).

V nekdanji socialistični Jugoslaviji se je patriarhalni sistem kljub sprejetju številnih zakonov, ki naj bi zagotovili enakopravnost žensk v gospodarskem in družbenopolitičnem življenju, ohranil. Socializem, ki je razkrojil ekonomsko odvisnost žensk od moških, je temeljil na sistemski in vsebinsko razdelani emancipaciji žensk (Burcar 2015: 43–44). V dejanskem življenju pa so številne ženske, med njimi tudi moje sogovornice, še zmeraj sprejemale podrejeno spolno vlogo. Niso znale prevzeti pobude, mogoče si tega niso niti želele niti upale; prevzemale so prakse, ki so jih opazovale pri starših in iz katerih je bilo razvidno, da nadrejena vloga pripada moškemu.

K podrejeni vlogi žensk je prispevalo tudi pomanjkanje spolne vzgoje v izobraževanju, kar je tesno povezano s tabuizacijo spolnosti. Na to so začeli v 30. letih 20. stoletja opozarjati slovenski krščanski in liberalni intelektualci. Katoliški intelektualci so bili proti javni spolni vzgoji, v želji, da se o spolnosti javno še naprej molči, so zagovarjali individualno spolno vzgojo otrok, pri katerih je spolni nagon že prebujen in ga ne morejo več nadzorovati. Liberalni intelektualci so bili, prav nasprotno, proti prikrivanju in so zagovarjali preventivno spolno vzgojo, ki naj bi se izvajala v šoli, o intimnejših vprašanjih pa tudi individualno. Opozarjali so na posledice nespoštovanja ženskega spola. Menili so, da se mora mladim vcepiti spoštovanje do spolov in zlasti do drugega spola. Katoliški intelektualci so še vedno podpirali idejo, da so moški razumnejši, agresivnejši itd., ženske pa bolj čuteče, nežne, da je deklince treba vzgajati za izpolnjevanje njihovega poklica – materinstva (Rožman 2001: 108–109).

Prva velika izjema med sogovornicami je Taja (roj. 1977, Velenje), ki se ima za bolj seksualno od partnerja, zaradi večje potrebe po spolnosti je v postelji vedno dominantna.

Druga izjema je Manca (roj. 1993, Celje) z doslej okoli 40 spolnimi partnerji. Pravi, da jo ljudje zaradi tega obsojajo, zaveda pa se, da bi jo, če bi bila moški, dojemali kot »legendo«.⁸

Spodnja tabela prikazuje, kako so se v času spreminjale spolne vloge moških in žensk med samim spolnim odnosom.

SOGOVRTNICE, ROJENE PRED 1970	SOGOVRTNICE, ROJENE PO 1970	SOGOVRTNICE, ROJENE PO 1970
Partner vodil spolni odnos in dajal pobudo zanj.	Partner spolni odnos vodil do njenega cca 30. leta.	Vnašanje sprememb že v prvem letu spolne aktivnosti.

Tabela 2: Potek spolnega odnosa glede na starost sogovornic (lastna raziskava).

Samozadovoljevanje in spolni pripomočki

Samozadovoljevanje oz. masturbacija je po definiciji »katerakoli stimulacija dela telesa z rezultatom vzburjenja genitalij. Vključuje dotikanje, drgnjenje spolnih organov ali pa stik spolnih organov s tujim objektom« (Ford idr. 1952: 153). Po raziskavah Alfreda Kinseya, Wardella Pomeroya in Clyda Martina so Američani v 50. letih prejšnjega stoletja samozadovoljevanje zavračali. Kljub trditvi, da se tega ne sme početi, je 92 odstotkov moških masturbiralo vsaj enkrat v življenju (Ford idr. 1952: 153). Raziskava ginekologa Roberta Dickinsona iz 50. let 20. stoletja kaže, da je od 526 poročenih ameriških parov samo deset parov spolni odnos začelo s predigro, drugi so vse razen spolnega odnosa dojemali kot perverzijo (Ford idr. 1952: 40). Sogovornice starejše generacije, rojene pred letom 1970, so zanikale, da bi se kdaj samozadovoljevale. Marija (roj. 1929, Kranj) je pripovedovala: »Niti slučajno nisem bila taka, da bi kaj eksperimentirala. Ko sva otroke mela, so bile druge skrbi.« Lilija (roj. 1964, Črna na Koroškem) je ena izmed redkih, rojenih pred letom 1970, ki se je samozadovoljevala: »Tudi samozadovoljevala sem se, to še zdaj kdaj naredim, ker je prav fajn, to je bila pa prav tabu tema, še danes je, o tem se ne govori.« Spolnih igračk ne uporablja, kaj je dildo, ji je razložila odrasla hčerka. Vse starejše ženske so zanikale uporabo spolnih igračk in pripomočkov. Prav tako so zanikale analni spolni odnos ali pa o njem niso govorile.

⁸ Novinarka Rachel Hills se je v štirih državah z ljudmi pogovarjala o spolnosti in spolnem življenju. Njeni sogovorniki so bili rojeni med letoma 1980 in 1990. Vsi so se strinjali, da se je v 21. stoletju pojavil nov način govora o spolnosti, da je »nekaj narobe« v zgodbah, ki jih govorimo o spolnem življenju, in z načinom, kako spolnost hkrati povzdiguje in demoniziramo. Ugotovila je, da smo v 21. stoletju »umazani«, če nimamo dovolj spolnih odnosov, medtem ko so bili včasih »umazani«, če so jih imeli (Hills 2015: 7–8).

Večina žensk, rojenih po letu 1970, se je začela samozadovoljevati takrat, ko je začela bolj uživati v spolnosti – oboje je bilo povezano. Med samozadovoljevanjem so bolj spoznale svoje telo in ugotovile, kaj jim ustreza. Vse so v srednjih letih začele uporabljati spolne igračke in pripomočke. Prakticirale so tudi analni spolni odnos, večina zaradi partnerjevega zanimanja oz. želje. Vse so v postelji tudi eksperimentirale. Naštele so naslednje spolne igračke: umetni penis, različne vibratorje, metuljčka, vaginalne kroglice, vibro jajčka in obročke. Uporabljale so tudi lisice ali vrv, sadje, led, svilen rutko, prevezo za oči, za popestritev pa so s partnerjem ali brez njega gledale tudi pornografske filme.

Ženskam, ki ne gledajo pornografskih filmov, se zdijo spolni odnosi v njih preveč umetni. Biba (roj. 1980, Celje) pravi, da je v prejšnjem razmerju gledala pornografske filme in se samozadovoljevala z vibratorjem ali s prsti. Zdaj te potrebe nima, vse, kar si želi, ji daje novi partner. Sta zelo odprta in v postelji uporabljata spolne igračke: »Niso nama tuji pripomočki, ne vibrator ne kroglice in tako. Vibrator na primer mi da v rit, mi paše analni seks, kroglice so pri predigri. Pogledama porno film tut skupaj.« Mojca (roj. 1973, Celje) pripoveduje: »Brala sem 50 otenkov. Ko sem to knjigo brala, sem ga ponoči zbuvala [partnerja], sem bila čist nora, on pa bil takoj pripravljen. Od takrat naprej sem hotla, da me zveže, in je blo fajn« (Mojca, roj. 1973, Celje). Poskusila sta tudi z uporabo svilene rutke. »Enkrat sem brala, da moški najbolj uživa, če mu med seksom daš en robček noter v anus pa mu ga pol počasi ven vlečeš, ampak moj ni užival.« Taja svojo izkušnjo takole opisuje:

Al pa uporabiš kakšne dodatke. Sem uporabljala te kroglice, fajn je, da maš te kroglice noter in da tut greš kam, ne rabiš jih ven devat, metuljček se da na prst pa noter in tudi umetni penis [dildo], ta je še najboljši. Če imaš partnerja pa dildo pa domišljijo, imaš lahko občutek, da si z dvema naenkrat. Lisic nisem uporabljala, ruto pa, nimam rada preveč agresije, pa jaz rada vodim igro, nisem rada zavezana. Ne da hočem, ampak se zgodi. Ko sem začela seksat, sem tudi dost hitro se začela samozadovoljevati, z roko ali umetnim pa s porno filmi. Še zdej se samozadovoljujem. (Taja, roj. 1977, Velenje)

Vse sogovornice, rojene po letu 1990, se samozadovoljujejo že od najstniških let. Igračk nimajo, uporabljajo druge pripomočke. Z ženskimi spolnimi igračkami, pripomočki ali obojim si popestrijo tako samozadovoljevanje kot sam spolni odnos. Tako kot sogovornice, rojene po letu 1970, so tudi najmlajše sogovornice že prakticirale analni spolni odnos, večina iz lastnega zanimanja ali partnerjeve želje. Sogovornica Manca (roj. 1993, Celje) je imela istospolni odnos z dominantno partnerko, s katero sta uporabljali pet različnih spolnih igračk ali pripomočkov; analni spolni odnos je prakticirala z več partnerji in ob tem doživljala orgazem. Med njenimi spolnimi igračkami so dildo, vibrator, vaginalne kroglice, med pripomočki pa lisice, s partnerjem

skupaj gleda pornografske filme. Izkušnje druge najmlajše sogovornice so podobne njenim.

Igračk nisva nikoli uporabljala. Sma improvizirala kdaj, sva si roke zavezala, pokrila oči (menjavala vloge), da sva z ledom drug drugega po telesu. Menim, da so različne spolne prakse razširjene bolj med mladimi, ker se seks šele zdaj odpira, je še zmeraj malenkost tabu tema, me ne moti, da ljudje določene spolne prakse prakticirajo, če njim paše. Jaz sama nerada govorim o njih, ker se mi zdi, da je to stvar med nama s partnerjem. Sva se tudi probala davit in šeškat, ampak meni to ni všeč, sem bila »kaj to delaš, ka je fajn pr tem« [smeh]. To je sam zaradi tega, ker neki slišiš od svojih kolegov, da ful paše, in probaš, ampak vsem ljudem isto ne paše. Sma v fori poskusila, da me je z lulekom po obrazu, pa je bilo smešno. Mene načeloma neke seks igre pa pripomočki ne vzburijo, nisem še probala, ampak mi ni do tega, me plastika ne zanima, imam rada pravo meso. Seksala sma tudi na različnih lokacijah. (Jana, roj. 1995, Celje)

Tabela prikazuje, kako so ženske različnih starosti govorile o lastni spolnosti.

SOGOVORNICE, ROJENE PRED 1970	SOGOVORNICE, ROJENE PO 1970	SOGOVORNICE, ROJENE PO 1990
Zanikajo samozadovoljevanje, dve izjemi (najmlajši, začeli po 40. letu).	Samozadovoljevanje so se začele po 30. letu.	Samozadovoljevanje so se začele v najstniških letih.
Zanikajo uporabo spolnih igračk, pripomočkov.	Občasna uporaba spolnih igračk, pripomočkov.	Spolnih igračk večinoma ne uporabljajo, pripomočke pa.
Zanikajo analni spolni odnos.	Practiciranje analnega spolnega odnosa.	Practiciranje analnega spolnega odnosa.
Redko doživele orgazme.	Pozneje doživljale orgazem.	Orgazme začele doživljati po nekajletni spolni aktivnosti.

Tabela 3: Spolne preference in orgazem glede na starost sogovornic (lastna raziskava).

Sklep

Glede na pridobljene informacije lahko za sklep nanizam le nekaj splošnih dejstev. Med pogovori s starejšimi sogovornicami sem se srečala s številnimi tabuji. S starši se niso pogovarjale o menstruaciji ali spolnih odnosih. Zani-kale so tudi samozadovoljevanje, analni spolni odnos in rabo spolnih igračk; starejše sogovornice so se na nela-

godje odzvale z odkritim odgovorom, da se tega ne počne, če pa se že počne, se o tem ne govori. Vse to bi lahko opredelili kot tabuje nečistosti. Ženske niso nikoli dobile jasnih navodil, da se o spolnosti ne govori zaradi posledic (nevarnosti), vendar pa se ljudje navadno bojimo posledic kršenja tabujev. Tem ženskam so informacije prikrivali oz. jih le posredno podajali. Tudi mlajše sogovornice so prepričane o obstoju tabujev. Še vedno menijo, da ženska ne sme imeti veliko spolnih partnerjev, čeprav bi to tudi zanje nesmiselno stališče rade opustile.

Iz zbranih pripovedovanj žensk je razvidno, da so se večje spremembe v spolnosti pri ženskah, rojenih po letu 1970, začele ob vstopu v srednja leta. Še izraziteje pa so se pokazale pri generaciji, rojeni po letu 1990. Če so se pri ženskah, rojenih po letu 1970, bistvene spremembe začele dogajati po njihovem 40. letu, so se pri deset let mlajših po 30. letu, v konkretnem primeru torej okoli leta 2010. Glavne spremembe so bile povezane z večjim zanimanjem za lastno spolnost, s pogovori o spolnosti in z raziskovanjem svojega in partnerjevega telesa. Bolj odprtim sogovornicam niso tuje niti spolne igračke in pripomočki. Ob tem glavno vlogo nemalokrat prevzamejo tudi same.

Generacija žensk, rojena po letu 1990, ima podobne poglede in izkušnje kot ženske, stare med 35 in 55 let. Do spolnosti so še bolj odprte, o njej lažje govorijo tako s partnerjem kot s prijateljicami in za lastni užitek več eksperimentirajo, uporabljajo spolne igračke in pripomočke. Prav tako pri spolnem odnosu prevzemajo glavno besedo oz. se pri tem izmenjujejo z moškim, občasno pa se še podredijo njegovim željam.

Večina žensk, rojenih pred letom 1970, je glavno vlogo v postelji prepuščala moškim, v spolnosti niso eksperimentirale, tudi samozadovoljevale naj se ne bi. Govoriti o spolnosti je zanje še vedno tabu, pogosto pa so omenjale, da so vedele, kaj je njihovo »delo«, in so ga, čeprav jim ni bilo do spolnosti, tudi opravile.

Čeprav se zdi, da so ženske v zadnjih letih v spolnosti naredile velik korak k večji enakopravnosti, pa sta spolna avtonomija in odločanje o spolnosti še vedno na strani moških. Iz zbranega gradiva lahko sklepam, da imajo v spolnosti moški še vedno glavno besedo. Rezultati dokazujejo žensko (ne)enakopravnost tako v preteklosti kot sodobnosti.

Za bolj poglobljene informacije bi bilo treba povečati vzorec žensk in pod drobnogled vzeti prebivalstvo celotne Slovenije; pridobljeni podatki so lahko uvod v nadaljnje raziskovanje. Zanimivo bi bilo raziskati repatriarhalizacijo družbe (Burcar 2015), vpliv vere, političnega sistema in kulturnih vzorcev na spolnost, vlogo žensk (tako splošno kot seksualno) in (ne)učinkovitost spolne vzgoje, vse to pa podkrepiti z raziskavami o moški spolnosti. Le tako bi dobili širšo predstavbo o spolnosti žensk v Sloveniji.

Zahvala

Članek je nastal na podlagi raziskave za diplomsko nalogo z naslovom »A boš dala?«: Primerjava ženskih spolnih vlog, spolnih odnosov in spolnih praks v Celju z ruralno okolico od sredine 20. stoletja do danes, ki sem jo napisala pod mentorstvom dr. Mateje Habinc in leta 2018 zagovarjala na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo FF UL. Iskreno se zahvaljujem urednicama glasnika Daši Ličen in Saši Poljak Istenič za vso pomoč pri pisanju prispevka ter anonimnim recenzentom za komentarje in napotke. Zahvaljujem pa se tudi sogovornicam, ki so bile pripravljene z mano deliti najintimnejše dele svojih življenj.

Literatura in viri

- BURCAR, Lilijana: *Restavracija kapitalizma: Repatriarhalizacija družbe*. Ljubljana: Sophia, 2015.
- DOLAR, Nina: *Spolnost v postmoderni družbi*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 2004.
- FORD, Clellan S. in Frank A. Beach: *Patterns of Sexual Behavior*. London: Eyre & Spottiswoode, 1952.
- HILLS, Rachel: *The Sex Myth: The Gap between our Fantasies and Reality*. New York: Simon and Schuster, 2015.
- HUODOBIVNIK, Tjaša: *Spolna vzgoja v slovenskih osnovnih šolah*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 2016.
- JACKSON, Margaret: Facts of Life or the Eroticization of Women's Oppression?: Sexology and the Social Construction of Heterosexuality. V: Pat Caplan (ur.), *The Cultural Construction of Sexuality*. London in New York: Routledge, 1987, 52–82.
- JEZERNIK, Božidar: *Spol in spolnost in extremis: Antropološka študija o nemških koncentracijskih taboriščih Dachau, Buchenwald, Mauthausen, Ravensbrück, Auschwitz 1933–1945*. Ljubljana: Borec, 1993.
- KRIŽNAR, Naško: Spolno življenje. *Etnološka topografija slovenskega etičnega ozemlja* 5, 1976, 107–125.
- LEE, Janet: Menarche and the (Hetero)sexualization of Female Body. V: Rose Weitz (ur.), *The Politics of Women's Bodies: Sexuality, Appearance and Behavior*. New York in Oxford: Oxford University Press, 1998, 82–100.
- MEAD, Margaret: *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*. New York: The New American Library, 1962.
- MURŠIČ, Rajko: *Metodologija preučevanja načinov življenja: Temelji raziskovalnega dela v etnologiji ter socialni in kulturni antropologiji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2011.
- PINE, Frances: Deconstructing Difference. V: Alan Barnard in Jonathan Spencer (ur.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London in New York: Routledge, 2002, 394–397.
- RAMŠAK, Mojca: Znanost med objektivnostjo in grožnjo subjektivnosti: Vloga terenskih dnevnikov in empatije pri zapisovanju življenjskih zgodb. *Traditiones* 31/2, 2002, 93–114.
- ROŽMAN, Irena: Spolno življenje v ljudskem jeziku. V: Helena Rožman (ur.), *Raziskovalna delavnica Podsreda '95 in Mednarodna raziskovalna delavnica Podsreda '96*. Podsreda in Ljubljana: Zavod Spominski park Trebče – Kozjanski park in Zveza organizacij za tehnično kulturo Slovenije, Gibanje znanost mladini, 1997a, 141–150.
- ROŽMAN, Irena: Intervju o neizrekljivem. *Vrednotenje življenjskih pričevanj* 8, 1997b, 52–69.
- ROŽMAN, Irena: *Spolno življenje in kultura rojstva na Dolenjskem od 2. polovice 19. stoletja do 2. svetovne vojne*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2001.
- ROŽMAN, Irena: *Analiza dejavnikov tveganja za mladostniške nosečnosti v Sloveniji v zadnjih tridesetih letih: Zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 2001*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Inštitut za medicinske vede ZRC SAZU, 2002.
- ROŽMAN, Irena: Demografski trendi s poudarkom na zunajzakonski mladostniški rodnosti v Sloveniji med letoma 1900 in 1998. *Traditiones* 32/2, 2003, 193–209.
- ROŽMAN, Irena: *Peč se je podrla: Kultura rojstva na slovenskem podeželju v 20. stoletju*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2004.
- ROŽMAN, Irena: *Humanizacija obporodnega zdravstvenega varstva. Porod na domu: Nevarnost, alternativa ali pravica?* Raziskovalno poročilo. Novo mesto, 2011.
- ROŽMAN, Irena: Nevidna reproduktivna hendikepiranost žensk. *Annales: Anali za istrske in mediteranske študije* 23/2, 2013, 415–422.
- ROŽMAN, Irena: Dominantna porodna zgodba: Ali so ženske zadovoljne s svojo porodno izkušnjo? *Etnolog* 25/76, 2015, 181–198.
- SCHMIDT, Gunter, Dietrich Klusmann, Uta Zeitzschel in Carmen Lange: Changes in Adolescents' Sexuality between 1970 in 1990 in West-Germany. *Archives of Sexual Behavior* 23/5, 1994, 489–513.
- SHILLING, Chris: *The Body and Social Theory: Second edition*. London: Sage, 2003 [1993].
- SITAR, Polona: Modernizacija pranja, potrošnja in gospodinjstvo: Vpliv nakupa pralnega stroja v individualnem gospodinjstvu na uvajanje javnih pralnic v socialistični Sloveniji. *Zgodovinski časopis* 69/3–4, 2017a, 448–473.
- SITAR, Polona: »Ne le kruh, tudi vrtnice!«: Potrošnja, tehnološki razvoj in emancipacija žensk v socialistični Sloveniji. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017b.
- SPENCER, Jonathan: Psychoanalysis. V: Alan Barnard in Jonathan Spencer (ur.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London in New York: Routledge, 2002, 684–685.
- Spletni vir 1: CAMBRONERO, Marcelo López in Feliciano Merino Escalera: *Je bila »spolna revolucija« res najboljša pot za resnično osvoboditev žensk?* 30. 5. 2018; <https://si.aleteia.org/2018/05/30/je-bila-spolna-revolucija-res-najboljsa-pot-za-resnicno-osvoboditev-zensk/>, 10. 3. 2019.

TERSEGLAV, Marko: *Klinček lešnikov*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1981.

TURNER, Terence: *Bodies and Anti-bodies: Flesh and Fetish in Contemporary Social Theory*. V: Thomas J. Csordas (ur.), *Embodiment and experience: The Existential Ground of Culture and Self*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994, 27–48.

WEITZ, Shirley: *Sex Roles: Biological, Psychological and Social Foundations*. New York: Oxford University Press, 1977.

Ustni viri

BARBARA, Celje, intervju, 16. 4. 2018.

FRANCKA, Celje, intervju, 8. 12. 2017.

IVANKA, Celje, intervju, 12. 9. 2017.

JANA, Celje, intervju, 15. 5. 2018.

LILIJAJA, Šempeter v Savinjski dolini, intervju, 11. 9. 2017.

MANCA, Celje, intervju, 21. 4. 2018.

MARIJA, Celje, intervju, 11. 12. 2017.

MARUŠA, Celje, intervju, 15. 5. 2018.

MOJCA, Celje, intervju, 23. 4. 2018.

ROZI, Celje, intervju, 4. 12. 2017.

STANKA, Celje, intervju, 5. 12. 2017.

ŠPELA, Celje, intervju, 25. 4. 2018.

TAJA, Velenje, intervju, 15. 9. 2017.

“But They Never Talked about Sex”: Female Sex Roles, Sexual Relations and Sexual Practices in Celje and the Surrounding Area from the Mid-20th Century until Today

The paper summarises the research on women’s sexual roles, sexual relations, and sexual practices in Celje and the surrounding area from the 1950s to 2018. The research was conducted between December 2017 and May 2018. During this period, a total of 17 conversations were conducted with heterosexual women aged between 22 and 89, all of whom live in Celje or its surrounding area. The themes described in the paper refer to women’s sexuality, intercourse, menstruation, masturbation and various sex toys.

The theoretical framework consists of the findings and research on sexuality and related practices by anthropologists, ethnologists, sociologists, psychologists and sexologists from Slovenia and other countries. Their works show that in the context of sex roles women are often submissive and that there is a wide range of cultural, social, spatial, temporal, political and religious factors affecting them.

The research demonstrates that big changes in women’s sexuality began with middle-aged women born in the 1970s, and were later observed also in women born after 1990. Women born after 1970 faced significant changes in their 40s, compared to women 10 years younger, whose changes started to happen in their 30s. Generations born after 1990 have similar views about sexuality to those of women who are now aged between 35 and 55. The main changes of these women compared to women born before 1970s are as follows: younger women became more interested in their own sexuality and started talking about it more often, they also started exploring their own and their partner’s bodies. Moreover, they became more open about sexuality, using sex toys and accessories, and even started taking the lead in sexual intercourse. Women born before the 1970s revealed that men generally took the lead in bed, that they did not experiment in sexual intercourse, and that they did not masturbate. They considered talking about sexuality a taboo; they also mentioned that they knew what their expected sexual role was and that they fulfilled it even if they did not want to have sexual intercourse in that specific moment.

Based on the information gathered, it is not possible to offer more than generalised facts, however, the obtained information can be used as a start, as a means of educating younger generations and as a basis for further work on this topic.

